

Тетяна Мартинюк,

доктор мистецтвознавства, професор ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”

НАУКОВІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ КИЇВСЬКОЇ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ШКОЛИ

У статті детально висвітлюється мистецтвознавчий, методичний та педагогічний доробок видатних представників Київської диригентсько-хорової школи, зокрема зазначається, що високий рівень досягнень в педагогічно-виконавських, функціонально-прикладних та самореалізаційних компонентах диригентського мистецтва дозволяє говорити про якісно новий рівень проблематики збереження розмаїття хорового мистецтва у декількох аспектах: як традиційної творчої митецької діяльності та як специфічного різновиду духовної практики.

Ключові слова: національна хорова культура, наукове мистецтвознавство, дослідження музичної спадщини, виконавська інтерпретація хорових творів, історичний процес розвитку українського мистецтва, стильові ознаки культури різних історичних епох, фольклорні витоки хорової культури.

Національні диригентсько-хорові школи слід віднести до найвищих надбань української музичної культури другої половини ХХ століття. Інтенсивний розвиток хорової культури значною мірою завдячує неперервній творчій праці й досягненням музикознавців, а хорознавчий напрямок був і лишається одним з визначальних для цієї галузі, що виразно простежується в діяльності багатьох вчених.

Наукове осмислення цього складного явища слід на разі є дуже актуальним, оскільки сьогодні творчого застосування гуманістично орієнтованих світоглядних засад, теорій та спеціалізованих методик сучасних наук про суспільство та індивіда вимагає й потреба адаптації вже опанованих виконавських традицій сучасної хорової педагогіки до потужного впливу соціокультурних і технологічних чинників та тенденцій, притаманних постіндустріальному суспільству ХХІ ст.

Ще нагальнішою стає така потреба, зважаючи на розвинуті традиції хорового мистецтва, як мистецтва об'єднуючого, з огляду на експансію різноманітних форм музичної, споживацько збідненої, так званої масової культури, та деякі інші негативні процеси в українській музичній культурі, що проявляються на зламі суспільно-економічних епох в українському суспільстві.

Метою нашої роботи є огляд наукового доробку та мистецьких здобутків видатних персоналій Київської диригентсько-хорової школи.

Вагомі здобутки Київської диригентсько-хорової школи пов'язані передусім з плідною діяльністю кафедри хорового диригування Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського. Творчі позиції відзначали діяльність фундаторів київської диригентсько-хорової школи, видатних хорових диригентів та педагогів О. Кошиця, Г. Верьовки, В. Верховинця, М. Вериківського, О. Мінковського, Е. Скрипчинської.

Основоположне значення для музикознавства та музичної педагогіки другої половини ХХ ст. мали праці Б.В. Асаф'єва, а саме розроблена ним концепція діалектики музичного становлення, інтонації та музичної форми ("Музыкальная форма как процесс", "Русская музыка от начала XIX ст.").

Підхід до феномену музики як багатоаспектної духовної та енергетичної практики людини дозволило авторові глибоко й діалектично усвідомити часові усталеності музичної форми, цілісно розглянути музично-теоретичні та музично-історичні явища, поєднано задіяти чинники музично-психологічного та музично-соціологічного підходів й посутньо дати новий поштовх розвою сучасної філософії цього виду мистецтва [1]. Видатна теоретична і практична спадщина Б.В. Асаф'єва стала плідним підґрунтям й перспективним скеруванням в освіті та вихованні не одного покоління музикантів і педагогів.

Одним із піонерів наукового аналізу диригентсько-хорової освіти в Україні як складного соціокультурного явища був автор цілісної музикознавчої концепції Б.Л. Яворський. Своєрідність наукової діяльності вченого полягала в тому, що предмет музикознавчих досліджень розглядався ним на великому джерельному матеріалі із залученням відомостей з різних галузей знань і художньої творчості. Такими ж рисами позначена педагогічна система цього

визначного митця.

Б.Л. Яворський наголошував на необхідності взаємозв'язку дисциплін, впровадженні теоретичних понять в систему роботи виконавських класів, що сприяє розвитку мислення і розширює межі свідомої художньої діяльності. В системі наукових поглядів Б.Л. Яворського особливе значення для нашого дослідження мали висловлені вченим думки про те, що сутність музичної інтонації розкривається в результаті усвідомлення взаємозв'язків між звуками; художній твір відзначається цілісністю і має два рівні пізнання (безпосереднє сприймання і аналіз); активне усвідомлення музичної мови потребує інтенсивної роботи слухової сфери. Методологічні принципи Б.Л. Яворського дозволили нам простежити генезу і еволюцію вітчизняної диригентсько-хорової педагогіки, розкрити проблеми аналізу та виконавської інтерпретації хорових творів, виявити характерні ознаки київської диригентсько-хорової школи. Відзначимо, що концепція музичного мислення Б.Л. Яворського, його ідея про те, що пізнання музичного мистецтва потребує врахування різнобічних проявів людського досвіду є актуальними для подальшого розвитку диригентсько-хорової освіти в Україні [9].

До найважливіших пріоритетів наукової діяльності музикознавців відносились дослідження теми “Шевченко і музика”, висвітленої у діяльності М. Грінченка. Вивчення цієї проблематики було тісно пов'язане з творчістю М. Лисенка та його послідовників. В науковому доробку М. Грінченка зроблено глибокий аналіз української музики першої половини ХХ століття, виявляються образно-стильові тенденції в творчості М. Леонтовича, К. Стеценка, Я.Степового, М.Вериківського та ін. Окреслюються подальші перспективи розвитку національної композиторської школи.

М. Грінченко є одним із фундаторів концепції розвитку і структури музичної освіти та наукового мистецтвознавства. Вагомою є його роль в розробці методологічних засад таких навчальних курсів як історія української музики, історія музичної критики, української музичної історіографії, фольклористики, історії опери тощо. В його працях зроблено цілісний аналіз творчості М. Лисенка, виявлено національно-стильові засади його музики,

простежено вплив європейської та української культури на формування художнього світогляду та мистецької індивідуальності. Відзначимо, що багатогранна спадщина М. Грінченка стала джерелом нових ідей для наступних поколінь українських музикознавців [3].

Вагомими здобутками в цій галузі позначена діяльність О.Я. Шреєр-Ткаченко, передусім дослідження нею культурних надбань минулих століть та виявлення міжнаціональних зв'язків української музики. Проблеми хорового мистецтва знайшли широке висвітлення в створених О.Я. Шреєр-Ткаченко підручниках з історії української музики. В тритомній хрестоматії до цих підручників значне місце відведено хоровій музиці. Унікальність цих видань полягає в тому, що вони ґрунтуються на першоджерелах, що є надзвичайно цінним для подальших наукових досліджень. Цими та іншими працями (“Тригорій Сковорода - музикант”, “Шевченко і музика”) було започатковано новий розділ в українському музикознавстві - дослідження музичної спадщини. Важливим науковим джерелом вивчення музичного, в тому числі і хорового мистецтва стала доповідь О.Я. Шреєр-Ткаченко на Першому конгресі старовинної музики країн Східної Європи, що проходив в Польщі (1966 р.), а також матеріали організованого нею наукового симпозиуму “Українська музична культура XVI - XVIII ст.” (Київ, 1969 р.).

Істотним внеском в українське хорознавче музикознавство стали жукові праці Н.О. Горюхіної. В дисертаційному дослідженні “Основні риси української класичної музики та їх розвиток в хоровій творчості радянських українських композиторів” (1956 р.) автором здійснюється детальний аналіз хорової творчості М.В. Лисенка та представників його школи (К.Г. Стеценко, Я.С. Степовий, М.Д. Леонтович), виявляються на підставі цього аналізу основні риси української хорової класики, простежується розвиток цих рис в творчості українських композиторів ХХ ст. (Л.М. Ревуцький, Б.М. Лятошинський і ін.). Автор виявляє глибоке розуміння жанрової специфіки хорового мистецтва, про що свідчить широкий обсяг поставлених проблем та високий рівень їх розробки. Висвітлюючи, наприклад, хорову творчість М.Д. Леонтовича, Н.О. Горюхіна простежує витоки і особливості його своєрідного

національного стилю, вказує на гуманістичний характер і психологізм творчості композитора, вдається до глибокого аналізу прийомів поліфонічного викладу та гармонічної мови творів, робить висновки про наявність ознак симфонічного мислення в творах визначного українського майстра [2, 126]. Зважаючи на вищесказане маємо підстави висловити думку, що наукове дослідження Н.О. Горюхіної, яке започаткувало низку дисертаційних робіт в галузі хорової культури, а також інші праці вченого (“Национальный стиль: понятие и опыт анализа”, “Методика анализа национального стиля” та ін.), є важливим джерелом для розробки методологічних засад сучасної диригентсько-хорової освіти та детального змістовного наповнення окремих навчальних курсів.

Велике значення для розвитку хорової культури має музикознавча діяльність Н.О. Герасимової-Персидської. Дослідження української музики доби бароко, простеження її зв'язків з європейською культурною традицією в контексті суспільних процесів національного відродження - в центрі уваги музикознавця-культуролога. Ґрунтовні монографії Н.О. Герасимової-Персидської (“Хоровий концерт на Україні в XVII - XVIII ст.,” “Партесный концерт в истории музыкальной культуры”, “Партесный концерт”), інципітний каталог творів цього жанру, численні статті про взаємозв'язки хорової музики, театру та літератури XVIII століття, визначення їх ролі в культурно-історичних процесах стали важливим підґрунтям цього напрямку музичної історіографії. Плідними здобутками увінчалася багатолітня діяльність Н.О. Герасимової-Персидської з розшифрування і зведення у партитуру українських партесних концертів. Джерелознавчі дослідження науковця сприяли появі низки видань українських партесних творів, таких як: «Партесний концерт» (1976 р.), Дилецький М. «Хорові твори» (1981 р.), «Українські партесні мотети початку XVIII ст.» (1991р.) [6].

Велику цінність для вітчизняного хорознавчого музикознавства становлять наукові праці Л.О. Пархоменко. В монографічному дослідженні вченого “Українська хорова п'єса” (1979) детально розглядається оригінальна хорова творчість українських композиторів XX століття, здійснюється жанрова

класифікація хорових творів, виявляється характер їх образності та взаємозв'язки музики і слова, простежується специфіка художньої організації, притаманної різним типам творів.

Найважливішим чинником, який визначає жанрову типологію, для автора є музична концепція твору, незважаючи на те, що літературно-поетичний і музичний компоненти складають в хоровій п'єсі вокальний синтез. Характер цього синтезу береться до уваги при визначенні типу і виду хору. Спираючись на обидва класифікаційні рівні (літературно-поетичний і музичний), вчений розкриває загальні закономірності тематизму творів того чи іншого жанрового виду, а також робить аналіз часткових особливостей, залучаючи для цього найбільш характерні зразки хорової літератури [7,31].

Широке висвітлення проблем розвитку хорової культури здійснює в своїх працях, передусім, у монографічному дослідженні “Українська шкільна драма і духовна музика XVII - першої половини XVIII ст.” та підручниках з історії української музики Л.П. Корній. Вперше розгляд музично-історичного процесу розвитку українського музичного, і, зокрема, хорового мистецтва здійснено автором за стильовими ознаками культури різних історичних епох (Середньовіччя, Відродження, Бароко). Ці та інші праці Л. Корній набувають значення важливого першоджерела вивчення хорової культури, оскільки автором опрацьовано і вперше введено у науковий обіг велику кількість рукописних матеріалів. Розглянуті праці, що спираються на наукові дослідження Л.П. Корній і висвітлюють широке коло питань хорової творчості, виконавства, педагогіки, розвитку музично-теоретичної думки в галузі хорового мистецтва, становлять велику гілку сучасного хорознавства [8].

В діяльності кафедри хорового диригування НМАУ імені П.І. Чайковського означеного періоду виразно простежується тенденція до зростання її наукового потенціалу. Науково-методична робота викладачів охоплює різні напрямки розвитку хорової культури. Висвітлення ними проблем хорової творчості, виконавства, диригентсько-хорової педагогіки минулого і сучасності має велике значення для пошуку нових підходів до розбудови диригентсько-хорової освіти в Україні.

Вагомим є науковий доробок викладачів кафедри, який розкриває сутність київської диригентсько-хорової школи як унікального культурно-мистецького явища України. Основні ознаки київської диригентсько-хорової школи виявлено в монографії А. Лащенка “Хоровая культура: аспекты изучения и развития”, а в серії його статей про визначних діячів хорового мистецтва (Н. Городовенко, П. Муравський, О. Тимошенко, Є. Савчук та ін.) ця школа отримує детальне наукове обґрунтування [5].

В наукових працях викладачів кафедри досліджується історія кафедри хорового диригування (Г. Ткаченко); висвітлюється плідна діяльність її корифеїв, таких як: Е. Скрипчинська (М. Кречко), Г. Верьовка (В. Дженков); розкривається сутність диригентської педагогіки Г. Компанійця (М. Берденников) і аналізується виконавська естетика та принципи репетиційного процесу П. Муравського (О. Бенч, Е. Виноградова). Значним внеском в українське музикознавство є дисертаційне дослідження професора кафедри В. Рожка “Творчість Стефана Турчака в контексті музично-театральної культури України 60 - 80-х рр. ХХ століття”.

Важливим напрямком наукових досліджень є висвітлення питань функціонування хорової культури в суспільстві, дослідження як позитивних, так і негативних тенденцій її розвитку (монографія А. Лащенка “Хоровая культура: аспекты изучения и развития”, стаття О. Тимошенка та Л. Красюк “Девальвація хорового мистецтва” та ін.). Проблеми розвитку хорової культури розглядаються в дисертаційному дослідженні О. Бенч “Хоровая культура Украины в аспекте исполнительского фольклоризма (70 - 80-е гг.)”, в якому здійснено глибокий аналіз фольклорних витоків хорової культури та її структури у взаємозв'язку з фольклорним інтонуванням. Значимими для розуміння сучасних процесів розвитку хорової культури є наукові публікації, які всебічно висвітлюють творчу діяльність хорових колективів та виконавські принципи провідних майстрів хорового мистецтва, а також дають глибокий аналіз таких культурно-мистецьких подій, як хорові асамблеї, конкурси хорових колективів та диригентів тощо (О. Тимошенко, А. Лащенко, В. Дженков, О. Бенч, М. Кречко, Є. Савчук та ін.).

В публікаціях викладачів кафедри відображено специфіку диригентської діяльності та впливу диригента на виконавський колектив (Г. Ткаченко), розкрито зміст навчального процесу в класі хорового диригування (М. Берденников), проаналізовано шляхи удосконалення вузівських навчальних дисциплін (А. Лащенко). Важливі методологічні проблеми порушує стаття А. Лащенка «Пути совершенствования предмета “Хороведение и методика работы с хором”». Важливого значення для побудови цілісної концепції курсу “Хорознавство” набуває обґрунтування А.П. Лашенком принципом історизму як важливої методологічної основи цієї дисципліни, а також висловлені ним думки щодо доповнення теорії хорового виконавства новими розділами, такими як аналіз художньо-естетичних принципів, стилів, основ хорової звучності, інтерпретації.

Концептуальною для сучасного хорознавчого музикознавства є монографія А.П. Лащенка “Хоровая культура: аспекты изучения и развития”. Авторське бачення розвитку хорової культури охоплює спектр важливих проблем: хорові школи - виконавські напрями - хорове мислення - хорове інтонування - організація хорової справи.

Рисами новаторства позначений розділ “Хорове інтонування”, який за глибиною ідей та високим рівнем їх розробки є істотним внеском у сучасне хорознавство. Традиційна школа хорового інтонування отримує тут нове теоретичне осмислення. Ґрунтуючись на концепції К. Римана про музичний рух (Е. Курт, Б. Яворський, Б. Асаф'єв), яка вперше повно представлена в хорознавстві А.П. Лащенко, науковець робить висновок про те, “що основою інтонування є рух” (161, 93). Цю тезу він переконливо підтверджує аналізом виконання сучасної музики такими колективами як Київський (керівник В. Іконник) та Таллінський (керівник Куно Аренг) камерні хори. Автором монографії висловлюється також багато глибоких думок щодо створення цілісної моделі науки про хорову культуру [5,127].

Вагомими є здобутки кафедри в науковій розробці питань хорової творчості. У центрі наукових досліджень викладачів — важливі проблеми цієї галузі музикознавства, зокрема, такі як аналіз хорової творчості Палестріни,

Баха та особливостей її виконавської інтерпретації (М. Берденников), виявлення стильових принципів хорової творчості Б. Лятошинського (А. Лашенко), вивчення хорової музики А. Штогаренка (О. Тимошенко), простеження взаємозв'язку професійного хорового мистецтва і народної пісні в українській сучасній музиці (Н. Королюк).

Розгляд сучасної диригентсько-хорової педагогіки у її спадкоємних зв'язках із традиціями хорової освіти минулого дозволив зробити висновок щодо розвиненості, багаторівневості та цілісності диригентсько-хорової освіти в Україні. Важливим компонентом і складовою процесів становлення диригентсько-хорових шкіл є їх науковий потенціал.

Отже, завершуючи цей, далеко не вичерпаний огляд здобутків та напрацювань відомих вітчизняних шкіл та окремих діячів хорово-диригентської галузі музичної освіти, зауважимо, що рівень, досягнутий ними в суто педагогічно-виконавських, функціонально-прикладних компонентах диригентського мистецтва водночас дозволяє усвідомити всю складність та якісно новий рівень проблематики збереження і розвію хорового мистецтва не лишень як митецької діяльності в традиційному її тлумаченні, але і як специфічної духовної практики.